

*Глуховська О.Х. С.,
аспірант кафедри слов'янської філології імені Гларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ОБРАЗИ СТИХІЇ ВОГНЮ В РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «БІСИ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню образу вогню в романі Ф.М. Достоевського «Біси». Методом суцільного добору з тексту роману вибрано всі лексеми із семантикою вогню і створено їх класифікацію за принципом частини мовної належності. Проведене дослідження підтверджує, що письменник зосереджує увагу на внутрішньому світі й емоційному стані персонажів. Описано роль цього образу в романі та взаємозв'язок природних стихій зі світоглядом автора.

Ключові слова: образ вогню, природні стихії, Достоевський, реалізм, російська література, образ природи.

Постановка проблеми. Особливість художньої картини світу Ф.М. Достоевського полягає в її антропоцентризмі. Письменник ставить собі за мету розкрити внутрішній світ людини в усій повноті. Цій меті підпорядковане й використання природних образів, зокрема стихій. Саме кризь призму природних стихій відкривається можливість дослідження не тільки окремих фрагментів художньої картини світу письменника, а й конститутивних рис його світовідчуття.

Дослідники звертали увагу на відсутність у творах Ф. Достоевського вичерпної деталізації зовнішнього світу, зокрема пейзажу. Письменника цікавить передусім антропологічна проблематика. Про це писав Г.Д. Гачев: «Важливо знайти людину без інших родичів у бутті, окрім собі подібних: тільки рід людський є рідня йому, а не природа, – і тому в нього монотема: людина і доля людства у вакуумі безжиттєвості й на чужині матерії» [5, с. 380].

Проте образи природних стихій відіграють у художньому світі письменника важливу роль. Ю.М. Лотман писав, що «активізація міфологічних структур у художній свідомості Достоевського, ... визначила його інтерес до образів природних стихій, що мають архаїчний генезис (Земля – Вода – Вогонь – Повітря). образи стихій у Достоевського чітко орієнтовані на Пушкіна. Пор. повітряну стихію у «Бісах» Пушкіна і Достоевського, роль образів води і її варіантів (лід, пар) у петербурзьких романах і повістях Достоевського й у створеному ним із прямою опорою на «Мідного вершника» авторський «міф про Петербург», зближення стихій вогню (пожежі) і бунту в традиціях «Дубровського» тощо» [11].

Попри велику кількість досліджень, залишається актуальним питання систематизації образів природних стихій, визначення домінантності тієї чи іншої стихії в текстах Ф.М. Достоевського та виявлення її функцій і символічних конотацій.

У кожному романі із «П'ятикнижжя» Ф.М. Достоевського домінує та чи інша стихія. Наприклад, у контексті твору «Злочин і кара» переважає природна стихія **води**; у «Бісах» ключову роль відіграє власне образ **вогню**, розкриттю архетипової семантики якого й присвячено нашу статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо досліджень природних стихій у творчості Ф.М. Достоевського варто

відзначити праці Г.Д. Гачева «Космос Достоевского», Ю.М. Лотмана «Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок)», Ф.А. Степуна «Мирозерцание Достоевского», Т.А. Касаткіної «Священное в повседневном: двусоставный образ в произведениях Ф.М. Достоевского», «Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародних Староруських читаннях «Достоевский и современность», І.Д. Гажевої «Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского», Д.А. Богача «Аксиология природы в мировоззренческом и творческом опыте Ф.М. Достоевского» тощо.

Ф.А. Степун влучно зауважив, що існує велика різниця між описами природи у Ф.М. Достоевського та в інших класиків російської літератури: «Не можна обійти мовчанням і дуже своєрідне ставлення Достоевського до природи, вельми інше, ніж ставлення до неї Тургенева, Толстого, Буніна чи Чехова. Різниця вже в тому, що описів природи у Достоевського набагато менше, ніж у цих авторів. Бунінський самодостатній пейзажизм є для нього повністю чужим. Описи природи Достоевського завжди пов'язані з людиною. Вони в певному розумінні такі ж оселі, як і кімнати, лише з широко розсунутими стінами» [14].

У статті Ю.М. Лотмана «Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок)» дослідник аналізує природні стихії, протиставляючи землю – вогню, воді та повітрю. Автор звертає увагу на руйнівну силу вогню, яку найбільш повно розкрито в романі «Біси»: «з усіх руйнівних стихій у вогні найбільшою мірою виділені ознаки миттєвості, есхатологізму, що орієнтує цей образ, з одного боку, на Апокаліпсис, а з іншого – на «російський бунт» [11].

У дослідженнях Т.А. Касаткіної «О творящей природе слова. Онтологичность слова в творчестве Ф.М. Достоевского как основа «реализма в высшем смысле» [9], «Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародні Староруські читаннях «Достоевский и современность» [8] та І.Д. Гажевої «Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского» [4] проведено аналіз образу вогню-світла у творчості письменника, розглянуто образ вогню та його роль у християнській картині світу.

Д.А. Богач [2] у праці розглядає пейзажі в романах Ф.М. Достоевського, використовуючи аксіологічний метод дослідження. Науковець також звертає увагу й на сакралізацію природних образів у творах письменника.

Попри велику кількість досліджень, залишається актуальним питання систематизації образів природних стихій, визначення домінантності тієї чи іншої стихії у творах Ф.М. Достоевського та виявлення її символічних конотацій і функцій, а також питання про місце образів природних стихій у художній картині світу автора.

Мета статті – дослідити особливості й функції образів вогню у творі Ф.М. Достоевського «Біси» та експлікувати функції й символічні конотації цієї стихії.

Виклад основного матеріалу. Попри те що в письменника відсутня велика концентрація описів природи у звичному для нас розумінні, наприклад, деталізованих описів пейзажів, у творчості Ф.М. Достоевського відіграють значну роль образи природних стихій вогню, води, повітря та землі, які належать до архетипних і дають можливість реконструювати міфологічну основу творів письменника. Елементи образів природних стихій, як правило, вимагають символічного прочитання у творах Ф.М. Достоевського.

Під час проведення порівняльного аналізу романів Ф.М. Достоевського: «Злочин і кара», «Ідіот» та «Біси» – виявлено, що в романі «Злочин і кара» домінують образи стихії **води**, які пов'язані із жагою покаяння Раскольникова; у творі «Ідіот» переважає стихія **вогню**, що розкриває емоційність персонажів, і образ вогню-світла, що співвідноситься з раєм у спогадах Мишкіна. «Біси» – роман, де також зосереджена значна кількість лексем із семантикою стихії **вогню**, але вони відіграють зовсім іншу роль. Образ вогню співвідноситься з ідеєю роману, а саме з ідеєю революційного бунту. Автор роману влучно зауважує: «Пожар в умах, а не на крышах домов» [7].

Методом суцільного добору з тексту роману «Біси» обрали слова, що позначають образи природних стихій. Загальна кількість лексем становить **554** одиниці. За частотою вживання перше місце посідає стихія **вогню** – **272**. Мовні одиниці розподілені на першому етапі – за частиномовною належністю, на другому – за тематичним принципом.

Першою подається класифікація, де враховано випадки вживання лексем зі значенням вогню в прямому значенні. У ній переважають іменники в кількості 92 одиниці, на другому місці дієслова – 51 одиниця. Серед іменників переважають лексема **пожежа**, яка вжита 38 разів, і лексема **вогонь** – 19.

В основу класифікації покладено частиномовну належність номінацій стихії вогню: виокремлено **субстантивний блок**, **акціональний**, **атрибутивний** та **адвербіальний**.

Класифікація образів стихії вогню в романі «Біси»

Загальна кількість одиниць – **272**.

Класифікація образів стихії вогню в прямому значенні – **214** одиниць.

I субстантивний блок:

1) іменники з предметно-процесуальним значенням: *огонь (19), искры (2), жар (2), дым (1), фейерверки (1);*

2) значення «події»: *пожар (38), поджог (2);*

3) джерело вогню-світла: *лампадка (8), солнце (7), спички (5), печь (3), лампа (1), дрова (1);*

4) суб'єкт: *пожарный (6), погоревший (4), поджигатели (2), загоревшееся (2);*

II акціональний (процесуальний) блок:

1) процес: *гореть (14), пылать (бсжечь (3), потухнуть (3), вспыхнуть (2), затопить (печь) (1), разгорется (1), прогореть (1), погасить (1);*

2) дія: *зажигать (8), тушить (5), поджигать (4), загореть (-ся) (2), сжечь (3), погасить (1);*

III атрибутивний: *горячий (4), зажженный (2), догоревший (1), раскаленный (1).*

Класифікація образу вогню в переносному значенні – **58** одиниць.

Що стосується класифікації образу вогню в переносному значенні, тут переважають прикметники – **23** одиниці, а саме лексема – **горячий** – **16** разів, на другому місці – дієслова – **21**.

I субстантивний блок:

1) предметно-процесуальне значення: *жар (6), огонь (2), пламень (1), фейерверк (1), горячка (1);*

2) подієве значення: *пожар (3);*

1) джерело вогню: *свечка (1), солнце (1).*

II акціональний (процесуальний) блок:

1) процес (39): *сгорать (4), вспыхнуть (2), гаснуть (2), сжигать (1), вспышка (1), поджигать (1), потухать (1), гореть (1), возгорать (1), горячиться (1);*

2) дія: *погасить (2), изжарить (1), загореться (1), запелось (1).*

III атрибутивний: *горячий (16), пламенный (3), опаленный (2), догоревший (1), горячный (1);*

IV адвербіальний: *сгорая (1).*

Ця класифікація дає змогу побачити, на яких образах стихії вогню зроблений акцент у творі, визначити функції та їх роль у романі «Біси».

Ідейно-художній задум роману «Біси» полягав у тому, щоб відобразити основні тенденції розвитку сучасного суспільства, а саме заколоті руйнування всіх старих догм. Тема соціалістичної революції хвилювала Ф.М. Достоевського, тому що він розглядав її передусім як бунт проти Бога. М.О. Бердяев зазначає: «Для Достоевського проблема російської революції, російського нігілізму й соціалізму, релігійного по суті, – це питання про Бога і безсмертя. ... все перемішалося в їхніх головах, і, відкинувши Бога, вони зробили Бога із соціалізму та анархізму, вони захотіли переробити все людство за новим штатом і побачили в цьому не відносно, а абсолютне завдання» [1, с. 83–84]. У зв'язку з цим варто звернути увагу на особливості художнього світу роману «Біси», що містить у собі риси хворобливого настрою та всеохоплюючого хаосу. Простір цього твору змалюваний потворним, безладним і нереалістичним.

Л.І. Сараскіна в монографії «Бесь» – роман-предупреждение» говорить про характерну специфіку стилю письменника: «Існує тверда думка, що стала вже упередженням, що й у творах Достоевського з їх «фантастичним» реалізмом усе – точно на місяці: замість космосу – хаос, замість порядку – послідовна дисгармонія, замість конкретних часу і простору – вічність у точці всесвіту, замість характерів, що розвиваються, – незмінні образи й вирвані з тисячоліть миті їхнього буття, замість суворої продуманості сюжету й композиції – містика і чорна магія, замість зусиль мистецтва – нехтування художністю» [12, с. 9]. Ці упередження застаріли, як відомо, Ф.М. Достоевський неодноразово говорив про те, що має зовсім інші уявлення про дійсність і реалізм, ніж реалісти і критики того часу, тому роман «Біси» вимагає символічного прочитання та детального вивчення художніх образів, якими послуговується автор.

Світ роману «Біси» Ф.М. Достоевський творить за допомогою художніх засобів, серед них важливе місце посідають образи природних стихій **вогню**, **води**, **повітря** й **землі**, що слугують тлом для розгортання сюжету й часто є передвісниками тих чи інших подій. Наприклад, таке явище простежується в опозиції **вода** – **вогонь**.

Смутний настрій у творі передається образами стихії **води**. Наприклад, майже протягом усього роману падає дощ, що перетворюється в моторошну зливу, власне образ води подається в негативному значенні, підсилюючи фатальний характер роману. Л.І. Сараскіна говорить про місце, де розгортаються події, так: «Місто – хворе, люди в цьому місті хворі, хворі

в тому сенсі, що чутки, плітки, таємниці, помисли, дивні розмови – ніщо не є самим собою, світ – «виворітний», тобто кожна подія має свій виворіт... Якщо сказано, що буде весілля, то це весілля закінчиться похороном, якщо це бал, то він скінчиться пожежею. Кожна подія має підкладку, виворіт, і цей виворіт завжди перекреслює основна подія...» [13].

Серед образів, що підсилюють так звану «хаотичність» роману, розглянемо найчастотніший, який проявляється в романі серед чотирьох природних стихій, це – образ **вогню**. Як уже сказано вище, ці образи задають відповідний настрій роману, вже з перших рядків твору стихія вогню проявляє себе в негативному значенні, а саме в образі пожежі. Власне, роман «Біси» розпочинається описом цієї події: «правда, не все обстояло благополучно... все лето свирепствовали по городам и селам *пожары*, а в народе все сильнее и сильнее укоренялся глупый ропот о *поджогах*» [7, с. 323]. У наступному розділі роману простір пожежі розростається. Говорячи про цілу епоху, автор також згадує образ пожежі: «... курьезы, *пожары*, пожертвования, всякие добрые и дурные дела, всякие слова и речи, пожалуй, даже известия о разливах рек, пожалуй, даже и некоторые указы правительства, но изо всего выбирать только то, что рисует эпоху...» [7, с. 124].

Ініціаторами бунту в романі є центральні персонажі – Ставрогін і Верховенський. «Мы пустим *пожары*... Мы пустим легенды... Тут каждая шелудивая «кучка» пригодится. Я вам в этих же самых кучках таких охотников отыщу, что на всякий выстрел пойдут да еще за честь благодарны останутся. Ну-с, и начнется смута! Раскачка такая пойдет, какой еще мир не видал...» [7, с. 400].

Фраза Петра Верховенського «Мы пустим *пожары*...» співвідноситься з поемою О.О. Блока «Дванадцять», а саме з рядками:

«Мы на горе всем буржуйам
Мировой *пожар* раздуем,
Мировой *пожар* в крови –
Господи благослови!» [3].

Стихія вогню часто пов'язується з образом революції. Дослідниця О.Ю. Юр'єва в статті «Етнотипология Ф.М. Достоевского в поэме А. Блока «Дванадцать» влучно зауважує схоже сприйняття вогню в поемі «Дванадцять»: «Це не просто багаття на вулицях і площах, що горять, це знак загальної пожежі, що охопила всю Росію. Архетип вогню, вираженням якого стає пожежа, вогонь, знаменує розгул неприборканої стихії. Невипадково саме образ вогню, пожежі стає символом революції в російській літературі («червоний півень», «пожежа революції», «вогонь народного гніву»)» [15, с. 110].

Вище представлена класифікація підтверджує наше твердження стосовно образу пожежі, адже ця лексема є одною з найчастотніших і представлена в тексті 38 разів. Варто зазначити, що ця лексема є іменником, але містить у собі значення події, що підсилює динамічність художнього світу роману «Біси».

Стихія вогню є амбівалентною. Якщо вогонь спочатку згадується в негативному значенні як пожежа, то на противагу цьому можна виділити образ феєрверку. Автор детально описує цей образ і пояснює причину того, що феєрверк завжди породжує відчуття щастя, створюючи різкий контраст між двома протилежними проявами стихії вогню: **пожежа – феєрверк**: «Большой огонь по ночам всегда производит впечатление раз-

дражающее и веселящее; на этом основаны фейерверки; но там огни располагаются по изящным, правильным очертаниям и, при полной своей безопасности, производят впечатление игровое и легкое, как после бокала шампанского» [7, с. 480].

Порівнюючи збірку оповідань М. Горького під назвою «Пожары», де автор об'єднує короткі історії людей, що так чи інакше пов'язані з вогнем, і роман Ф.М. Достоевського «Біси», можна знайти спільні характеристики щодо опису емоцій, які переживають персонажі щодо вогню. У збірці М. Горького це звучить так: «Велико очарование волшебной силы огня. Я много наблюдал, как самозабвенно поддаются люди красоте злой игры этой силы, и сам не свободен от влияния ее. Разжечь костер – для меня всегда наслаждение, и я готов целые сутки так же ненасытно смотреть на огонь, как могу сутки, не уставая, слушать музыку» [6].

Момент нездорового почуття насолоди від пожежі наявний і в «Бісах»: «Я, право, не знаю, можно ли смотреть на пожар без некоторого удовольствия? – эти слова говорит Степан Трофимович, возвратясь с ночного пожара, на который попал случайно, и под первым впечатлением зрелища» [7, с. 480].

Специфіку відчуття насолоди від споглядання пожежі, яскраво описує автор: «*Пожар*: тут ужас и всё же как бы некоторое чувство личной опасности, при известном веселящем впечатлении ночного *огня*, производят в зрителе (разумеется, не в самом *погоревшем* обывателе) некоторое сотрясение мозга и как бы вызов к его собственным разрушительным инстинктам, которые, увы! таятся во всякой душе, даже в душе самого смиренного и семейного титулярного советника.... Это мрачное ощущение почти всегда упоительно» [7, с. 480].

Якщо, з одного боку, стихія вогню є символом бунту, революції та руйнування, то, з іншого – вогонь – це символ віри та вічного життя.

А.А. Ковалева говорить про цю стихію у творчості Ф.М. Достоевського так: «Як символ вогонь постає в романах Достоевського в образі пожежі, що підсилює ідею знищення – тотального й безжалючого. Символ вогню стає еманцією «ідеї бунту» – однієї з двох, як указував Достоевський, «великих ідей» російського народу. Інша «велика ідея» – «ідея смирення» – втілена в біблійній світловій символіці, навколишніх героях, близьких до ідеалу «позитивно прекрасної людини». Тобто для грішників вогонь – це полум'я, що пожирає, а для праведників – очищаюче світло» [10].

Автор звертає увагу на несподівану появу лампадки в домі Кирилова, що стає символом віри і є показником того, що герой усе-таки сумнівається у своїй ідеї атеїзму: «Настасья стала на стул и полезла *зажигать* в углу *лампадку* пред образом. Я с удивлением это заметил; да и *лампадки* прежде никогда не бывало, а теперь вдруг явилась».

Сакральний вогонь помічає й Верховенський, не стримуючи свій гнів, додає: «И он с лихорадочным восторгом указал на образ Спасителя, пред которым *горела лампада*. Петр Степанович совсем озлился.

– В Него-то, стало быть, всё еще веруете и лампадку зажгли; уж не на «всякий ли случай»? Тот промолчал. Знаете что, по-моему, вы веруете, пожалуй, еще больше попа. – В кого? В Него!» [7, с. 350].

Одним із центральних образів у художній картині світу є образ **сонячного світла**: у романі «Злочин і кара» образ променів оцінюється як позитивний, у творі «Біси» таке значення

також зберігається й посилюється за рахунок контекстуальних зв'язків відповідних лексем. Простір цього роману знаходиться в темряві, в очікуванні кінця світу. Образ сонця зберігає позитивні конотації, але герої, розуміючи непостійність світу, вживають до цього образу символічну лексему «гаснути»: «самовар кипел с восьмого часу, но... потух... как и все в мире. И солнце, говорят, потухнет в свою очередь...» [7, с. 249]. Отже, посилюється передчуття очікуваного Апокаліпсису, на чому робить акцент автор і вводить у контекст твору цитати з Біблії – «Нового Завіту: Одкровення Івана Богослова».

Варто згадати, що образи стихії вогню часто зустрічаються й під час опису портретної характеристики персонажів і їхнього емоційного стану. Наприклад, опис Петра Верховенського: «Он круто повернулся на диване, захватил свою шляпу, потом опять отложил и, снова усевшись по-прежнему, с каким-то вызовом уставился своими черными вспыхнувшими глазами на Степана Трофимовича» [7, с. 91].

Також Ф.М. Достоевський зображує відчуття болю Миколи Ставрогіна, порівнюючи його з людиною, що торкається розжареного заліза: «Мне кажется, если бы был такой человек, который схватил бы, например, раскаленную докрасна железную полосу и зажал в руке, с целью измерить свою твердость, и затем, в продолжение десяти секунд, побеждал бы нестерпимую боль и кончил тем, что ее победил, то человек этот, кажется мне, вынес бы нечто похожее на то, что испытал теперь, в эти десять секунд, Николай Всеволодович» [7, с. 198].

Роман «Біси» містить у собі кілька ідейних пластів, серед них можна виокремити політичний, психологічний і релігійний шари, що в тексті переплітаються, взаємодіють і доповнюють один одного. Кожен із цих осередків представлений образами природної стихії вогню. Якщо взяти до уваги політичний пласт роману, то його ідея соціалістичної революції співвідноситься з образом **пожежі**. Щодо психологізму варто зазначити, що Ф.М. Достоевський майстерно зображує особливості людської душі. Щоб передати специфіку психології людини, автор використовує такі образи вогню, як **пожежа** та **фесрверк**, і протиставляє їх, де цей образ постає як амбівалентна стихія. Для детального опису почуттів героя автор використовує образ **розжареного заліза**, що підсилює перцепцію роману.

У романах автор завжди порушує тему християнства й намагається висвітлити різні світогляди своїх персонажів, які часто бувають полярними та суперечать один одному. Наприклад, символом віри стає образ **лампадки** й образ **сонячних променів**. Такі образи є важливими для розуміння світогляду письменника, адже Ф.М. Достоевський не говорить прямо, а часто глибину розуміння світу «ховас» за символами, і саме присутність Бога може проявлятися через образ променів сонця, що заходить.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки аналізу стихії вогню в романі «Біси», можна зазначити, що Ф.М. Достоевський насамперед намагається показати природу ідей, які зароджуються у свідомості героїв. Варто згадати теорію Раскольникову, що призвела до вбивства в романі «Злочин і кара»; рішення, на яке зважається Смердяков: убити свого батька у «Братах Карамазових»; «пожежу», що влаштував Ставрогін без своєї участі, заразивши людей руйнівними ідеями революції. Як говорить автор, у природі існує так званий «пожар умов», яскравим прикладом цього твердження є роман «Біси», у якому одне висловлювання, що вже згаду-

валось раніше, передає всю ідею роману: «Пожар в умах, а не на крышах домов» [7, с. 481].

За допомогою методу суцільного добору з тексту роману «Біси» обрані лексеми, що позначають образи природних стихій вогню, води, повітря та землі, їх загальна кількість становить **554** одиниці. Як уже згадувалось раніше, найчастотнішою в романі є стихія вогню – **272** одиниці, що свідчить про актуальність цього образу в романі «Біси».

Дослідивши цей твір, можна виокремити основні образи вогню, а саме образ **пожежі**, **фесрверку**, **лампадки** та **сонця**, які, власне, вимагають символічного прочитання в тексті.

Проведене дослідження підтверджує, що письменник зосереджує увагу на внутрішньому світі та емоційному стані персонажів. Використання образів стихії вогню також підпорядковано цій особливості його художнього світу. Образи стихії вогню в романі «Біси» Ф.М. Достоевський найчастіше використовує під час опису пожежі і для передачі емоцій персонажів. Отже, письменник протиставляє ці два аспекти один одному: з одного боку, образ пожежі використовується в прямому значенні, а з іншого – властивості стихії вогню переносяться на емоції людини.

Література:

1. Бердяев Н.А. Духи русской революции. О русских классиках. Москва: Высшая школа, 1993. 368 с.
2. Богач Д.А. Аксиология природы в мировоззренческом и творческом опыте Ф.М. Достоевского: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01. Челябинск, 2017. 23 с.
3. Блок А.А. Собр. соч.: в 8 т. Москва: Художественная литература, 1960–1963. 520 с.
4. Гажева И.Д. Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского. *Султанівські читання*: зб. статей. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2018. Вип. VII. С. 225–242.
5. Гачев Г.Д. Космос Достоевского. Национальные образы мира. Москва: Сов. писатель, 1988. С. 379–396.
6. Горький М. Пожары. URL: <http://gorkiy-lit.ru/gorkiy/proza/rasskaz/pozhary.htm> (дата звернення: 26.12.2018).
7. Достоевский Ф.М. Собр. соч.: в 15 т. Ленинград: Наука, 1989. Т. 7. 673 с.
8. Касаткина Т.А. Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародні Староруські читання «Достоевський і сучасність».
9. Касаткина Т.А. О творческой природе слова. Онтологичность слова в творчестве Ф.М. Достоевского как основа «реализма в высшем смысле». Москва: ИМЛИ РАН, 2004. 480 с.
10. Ковалева А.А. Образ пожара в романе Ф.М. Достоевского «Бесы». URL: <http://gorkiy-lit.ru/gorkiy/proza/rasskaz/pozhary.htm> (дата звернення: 10.12.2018).
11. Лотман Ю.М. Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок). URL: <http://febweb.ru/feb/classics/critics/lotman/lot/lot-814-.htm> (дата звернення: 17.12.2018).
12. Сараскина Л.И. Бесы: роман-предупреждение. Москва: Советский писатель, 1990. 480 с.
13. Сараскина Л.И. Лекция. Ф.М. Достоевский. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ndu7QKqKj4> (дата звернення: 24.03.2019).
14. Степун Ф.А. Мирозерцание Достоевского: электронная библиотека Одинцовского блогочиния. URL: http://www.odinblago.ru/stepoun_vstrechi/2 (дата звернення: 22.12.2018).
15. Юрьева О.Ю. Этнотипология Ф.М. Достоевского в поэме А. Блока «Двенадцать». Статья 2. *Вестник Бурятского государственного университета. Серия «Педагогика. Филология. Философия»*. 2017. № 6. С. 110. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnotipologiya-f-m-dostoevskogo-v-poeme-a-bloka-dvenadtsatstatya-2> (дата звернення: 10.12.2018).

Глуховская О.-Х. С. Образы стихии огня в романе Ф. М. Достоевского «Бесы»

Аннотация. Статья посвящена исследованию образа огня в романе Ф.М. Достоевского «Бесы». Методом сплошной выборки из текста романа выбраны все лексемы с семантикой огня и создана классификация по принципу частеречной принадлежности. Проведенное исследование подтверждает, что писатель сосредоточивает наше внимание на внутреннем мире и эмоциональном состоянии персонажей. Описана роль образа огня в романе и выявлена связь природных стихий с мировоззрением автора.

Ключевые слова: образ огня, природные стихии, Достоевский, реализм, русская литература, образ природы.

Hlukhovska O.-K. Images of fire in F. Dostoevsky's novel "Demons"

Summary. The article is dedicated to the study of the images of fire in the novel "Demons" by F.M. Dostoevsky. The continuous selection and statistical analysis methods were used to select all words that contain fire semantics and create a classification based on the part of speech they belong to. The study confirms that Dostoevsky focuses our attention on the inner world and the emotional state of the characters. The article describes the role of fire and the relationship of natural elements in the author's worldview.

Key words: image of fire, natural elements, Dostoevsky, realism, Russian literature, nature image.